

disi üstlendi. Artık molla olan Seyda, ilk icâzeti meşhur talebelerinden Molla Süleyman Hoserî ile Saîd Ramazan el-Bûtî'nin babası Molla Ramazan'a verdi. Müderris olarak bulunduğu bu dönemde Seyda'ya Şeyh Muhammed Nûri Dirşevî tarafından tarikat icâzeti verildi. Böylece henüz müderrisken dayısının yanında tarikat çalışmalarına başladı. Dirşevî'nin 1924'te vefatından sonra babasından itibaren beşinci postnişin olarak tarikatın başına geçti.

1925'te Şeyh Said olayının çıkması ve aynı yıl tekkelerin kapatılması üzerine diğer aile fertleri, yeğenleri ve bazı öğrencileriyle birlikte memleketinden ayrılmak zorunda kaldı. Önce Cizre'nin yakın bir köyü olan Çiftik'e, ardından Musul'a giderek yerleşti. Musul'da kendisinden istifade ettiği kuraat âlimi Muhammed Sâlih el-Cevvâdî ile tanıştı. Oradan Şam'a geçti ve memleketin sükûnete kavuşması üzerine 1928'de Cizre'ye döndü. Bu devirde kışın Cizre'de, yazın Bağlarbaşı (Serdehl) köyünde veya civar beldelerde ders ve irşâd faaliyetlerine devam etti. Bölgedeki benzer ihtiyacı karşılamak amacıyla çok sayıdaki kişiyi medrese ve dergâh faaliyetlerinde görevlendirdi.

7 Ocak 1968 tarihinde vefat eden Şeyh Seyda, Cizre'de aile mezarlığına defnedildi ve kabrinin üzerine bir kubbe inşa edildi. Kendisinden sonra oğlu Muhammed Nurullah Seyda ilmi, edebî ve tasavvufî çalışmalarlarıyla temayüz etmiş ve risâleler şeklinde on üç eser kaleme almış, ancak 1985 yılında henüz otuz yedi yaşında iken trafik kazasında ölmüştür. Şeyh Seyda'nın diğer çocukları Taybet Hanım, Muhammed Atullah, Muhammed Bakî, Abdullah Veli ve Muhammed Saffetullah'tır.

Şeyh Seyda'nın altın ve gümüş dışındaki paraların zekâtıyla ilgili *Ahkkâmü'l-envât* (Dımaşk 1949; İstanbul 1967), *ed-Đâbıta fi'r-râbıta* (Dımaşk 1957), *et-Te'lif fi't-te'lif* (Dımaşk 1957), *et-Taşavvuf* (Dımaşk 1957), *Manzûmât* (Dımaşk 1957), *Tenbihü'l-müsterşidin* (Dımaşk 1957), fetvalarından oluşan *el-Mecma'u's-şâğır* (Dımaşk 1963) ve *eğ-Ŧıbbü'n-nebevî* (İstanbul 1966) gibi eserleri vardır. Halifelerinden Şeyh Abdüssamed Efendi onun hayatını kaleme almış ve seksen beş mektubunu bir araya getirmiştir (bk. bibl.).

Cizre'de Kale mahallesindeki Şeyh Seyda Camii'nin müstemilâtı içinde bulunan dergâhta dervişler tarafından zıkr-ı cehrî çerçevesinde def (arbana) eşliğinde söylenen ilâhî ve kasidelerle bir tekke ve klasik divan edebiyatı geleneği de canlı tutulmaktadır. Şeyh Seyda Dergâhı kimsesizlerin ve akıl hastalarının barındığı, muhtaç insanlarla çevre köylerden işleri için Cizre'ye gelenlerin yemek yediği, pek çok anlaşmazlığın çözüme kavuşturulduğu sosyal bir hizmet de görmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şefik, *el-Ahvâlü'd-dürriyye fi sil-siletiz-Zibâriyye*, Musul 1935, s. 77-91; M. Cemil Âlü'l-Hatib, *Keşfü'l-kınâ'i'l-mesdül*, Dımaşk 1975, s. 1-20; Necmettin Şahiner, *Son Şahitler*, İstanbul 1994, IV, 188; Mehmet Çağlayan, *Şark Ulemâsı*, İstanbul 1996, s. 229-239; M. Saîd Ramazan el-Bûtî, *Hâzâ vâlidî*, Dımaşk 1998, s. 15; Abdullah Yaşın, *Tarih Kültür ve Cizre*, Ankara 2007, s. 404; Abdüssamed Efendi, *el-Mecma'u'l-münađđadü'l-kamerî fi tercemeti's-Şeyh Muhammed Sa'îd Seyda el-Cezerî* (trc. İbrahim Öztürk), Ö. Faruk Seyda özel kitaplığı; "Şeyh Seydâ", *Evlıyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, XI, 297-303.



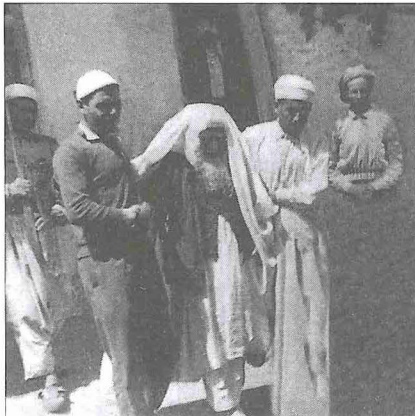
ABDURRAHMAN ADAK

SEYDİ ALİ REİS

(ö. 970/1562)

Denizcilik, astronomi
ve coğrafyaya dair eserleriyle tanınan
Osmanlı denizcisi.

Muhammed Said Seyda



Denizci bir ailenin çocuğu olarak İstanbul Galata'da doğdu. Ailesinin aslen Sinoplu olduğu şeklindeki bilgiler kesin değildir. Adı bilinmeyen dedesinin Fâtihten Sultan Mehmed döneminde Tersane'de kethüdâlık yaptığı, babası Hüseyin'in de aynı mesleğe girdiği belirtilir. Galata'da doğup büyüdüğü için Galatalı lakabıyla anılır. Şiirlerinde "Kâtibi" mahlasını kullanmıştır. Ayrıca Kâtibi-Rûmî adıyla da bilinir. Seydi Ali Reis kendi ifadesine göre erken yaşlarda denizcilikle tanıştı ve Tersane hizmetine girdi. Bilinen ilk görevi azebler kâtipli-

ğidir, şiirdeki Kâtibi mahlası da bu görevinden kaynaklanmıştır. Zamanla Tersane kethüdâlığına yükseldi. Genç yaşta Kanûnî Sultan Süleyman'ın Rodos seferine katıldı (928/1522). Barbaros Hayreddin Paşa'nın maiyetinde çalışırken Akdeniz'in her tarafını iyice öğrendi. Preveze Deniz Muharebesi'nde sağ kolda görev yaptı. Sinan Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında onunla Trablusgarp seferine çıktı (958/1551).

Pîrî Reis'in Basra körfezinde bırakmak zorunda kaldığı Hint donanmasını Süveyş'e getirmekle görevlendirildiği sırada 30 akçe ulûfeyle sipahi oğlanları zümresinden olduğu, denizcilikteki mahareti sebebiyle Mısır kaptanlığına getirildiği anlaşılmaktadır (Orhonlu, I [1970], s. 55). 25 Zilhicce 960 (2 Aralık 1553) tarihli bu tayin kaydına göre ulûfesi 80 akçeye yükselen Seydi Ali Reis önce Kanûnî'nin Nahcivan seferi hazırlıkları çerçevesinde Halep'e gitti. Ardından 1 Muharrem 961'de (7 Aralık 1553) Basra'ya gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Birecik, Urfa (Ruhâ), Nizip, Musul yolu ile Bağdat'a, oradan nehir yoluyla Basra'ya ulaştı (29 Safer 961 / 3 Şubat 1554). Ertesi gün beylerbeyi Mustafa Paşa'dan on beş gemiden ibaret olan donanmayı teslim aldı. Yola çıkacak hale getirmek üzere hemen tamir faaliyetlerine başladıysa da deniz mevsimi olmadığı için beş ay Basra'da beklemek zorunda kaldı. Bu süre içerisinde Mustafa Paşa'nın Huveyze muhasarasını beş kadirge ile denizden destekledi, ancak harekâтта başarı kazanılmadı (*Mir'âtü'l-memâlik*, s. 17).

Şerif adlı kılavuzun keşif raporunda körfezde dört parçadan başka Portekiz gemisi olmadığı öğrenilince Seydi Ali Reis Süveyş'e gitmek üzere Basra'dan hareket etti (1 Şâban 961 / 2 Temmuz 1554). Şerif'in rehberliğinde donanma sırasıyla Katîf, Bahreyn adaları, Eski Hürmüz (Kays) adası ve Keşim adasına uğrayarak Hürmüz Boğazı'nı geçti. Uman sahillerindeki Hurfakan civarına gelindiğinde (10 Ağustos 1554) kuşluk vakti ansızın Hindistan genel valisi Alfonso de Noronha'nın oğlu Fernando kumandasındaki yirmi beş parçalık bir Portekiz donanmasıyla karşılaşıldı (a.g.e., s. 19). Çeyrek asırdır Hint Okyanusu'nda rekabet halinde olan iki imparatorluk donanması arasında gerçekleşen bu ilk ciddi çarpışma Portekizlilerin çekilmesiyle neticelendi ve ilk safhanın galibi Seydi Ali Reis oldu (Özbaran, *TD*, sy. 31 [1978], s. 127). Bir an önce yol alabilmek için Portekiz gemilerini takip etmeyen Seydi Ali Reis, Mas-kat Kalesi ile Kalhat civarına geldi (25 Ağus-

tos). Ancak burada seher vakti Fernando kumandasındaki otuz dört gemiden oluşan Portekiz filosu ile tekrar karşılaştı. Seydi Ali Reis, iyi düşünülmüş bir taktikle tamamı kalyonlardan meydana gelen Portekiz filosunun rüzgârdan yararlanıp manevra yapmasını önlemek için kendi kuvvetlerini denize dik inen kayalarla Portekiz gemileri arasına dizdi. Birbirine rampa eden iki filo arasındaki savaş sonucu her iki taraftan da altışar gemi tahrip oldu. Esen şiddetli rüzgâr sebebiyle sahilten ayrılmak zorunda kalan Seydi Ali Reis, geri dönerek Kirman sahillerindeki Caş, Bende-rişebâr ve Gevâdir Limanı'na geldi. Buranın hâkimi Melik Celâleddin'in büyük yardımlarını ve kendi şahsında Osmanlı padişahına karşı olan sonsuz hürmetini gördü. Gemilerini tamir ettirip Melik'ten aldığı bir kılavuzla tekrar Yemen istikametinde yola çıktı. Uman kıyılarındaki Re'sülhad'den sonra Güney Arabistan sahillerindeki Zufâr ve onu takiben Şihr Limanı'na gelmişken gün batısından başlayan mevsimlik fil tufanı fırtınasının içine düştü. Rüzgâr sebebiyle on günlük bir mücadeleden sonra aksi istikametteki Gucerât'a bağlı Çeked sahiline gelindi (*Mir'âtü'l-memâlik*, s. 24). Sumnat'a, oradan Diû Kale-si civarına ulaşıldı. Portekizlilerin en önemli deniz üslerinden olan bu kalenin önlelerinden tedbirli davranmak için yelken açmadan geçildi. Yeni bir fırtınanın çıkmasıyla büyük güçlükler içerisinde Gucerât Sultanlığı sahillerine ulaşılarak Demen Kalesi önünde demir atıldı. Ancak bu uzun ve meşakkatli yolculuk sırasında hayli hırpalanmış olan donanmanın üç gemisi daha karaya vurdu (*a.g.e.*, s. 25). Seydi Ali Reis ve mürettebatı Demen'de iyi karşılandı. Fakat kendilerini bir Portekiz donanmasının takip ettiği haberi alınınca mürettebatın bir kısmının hizmetine girdiği şehrin hâkimi Melik Esed'e batan gemilerin top ve teçhizatı da emanet edildi. Kalan altı gemiyle daha emniyetli olduğu bildirilen Süret Limanı'na gidildi (1 Zilkade 961 / 28 Eylül 1554). Seydi Ali Reis, Süret'e geldiğinde karışıklık içinde olan Gucerât'ta Sultan Ahmed kendisinden 200 kadar tüfekçi istedi. Bu arada yedi kalyon, seksen grabdan oluşan bir Portekiz donanması Seydi Ali Reis'i takip ederek Süret Limanı açıklarına gelmişti (*a.g.e.*, s. 29). Seydi Ali Reis denizcileriyle kıyıda sipere girip iki ay kadar bunlarla mücadele etti.

Osmanlı gemileri teknik yetersizlikler sebebiyle artık tamir edilemez hale geldiği, ayrıca mürettebatın büyük kısmı Gu-

cerât Sultanlığı hizmetine girdiği için deniz yoluyla Mısır'a gitmenin imkânsızlığı ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Seydi Ali Reis, gemileri satıldıktan sonra tutarları İstanbul'a gönderilmek üzere Süret Valisi Hüdâvend Han'a (Receb Selmânî) teslim ederek yanındaki elli kadar sadık adamı ile 1 Muharrem 962'de (26 Kasım 1554) Ahmedâbâd'a yöneldi. Buraya vardığında Sultan Ahmed kendisine Bruc vilâyeti idaresini teklif etti. Bunu kabul etmeyen Seydi Ali Reis, karayoluyla İstanbul'a ulaşmak üzere bir buçuk ay kadar kaldığı Ahmedâbâd'dan ayrıldı (Safer 962 / Ocak 1555). Radanpûr yoluyla geldiği Sind'de buranın hükümdarı Hüseyin Şah Argun'a, İsâ Tarhan'a karşı yaptığı mücadelede yardım etmek zorunda kaldı. Ardından Sultanpûr, Mültan ve Lahor'a gitti. Ancak son şehrin hâkimi Mirza Şah yol vermeyince Bâbürlü Hükümdarı Hümâyün Şah'tan izin almak üzere Dehli'ye (Delhi) geçti (Ekim 1555). Hizmetine girme teklifini kabul etmediği Hümâyün Şah'ın ölümü üzerine (15 Rebûlevvel 963 / 28 Ocak 1556) yerine geçen oğlu Celâleddin Ekber Şah'tan Lahor'a gitmek için izin aldı. Bundan sonra Kâbil, Semerkant, Buhara ve Hârizm'e ulaştı (8 Ağustos 1556). Deştikipçak yolundan vazgeçerek güney yoluyla Horasan'dan Meşhed'e geldiğinde Safevîler'in mücadele halinde olduğu Barak Han'a yardım için gönderildiğinden şüphelenilerek tevkif edildi. Bir müddet sonra serbest bırakılıp Şah I. Tahmasb'a gönderildi. Nihayet Bağdat'a gitmek üzere Kazvin'den ayrıldı (5 Rebûlâhîr 964 / 5 Şubat 1557). Seydi Ali Reis, böylece Basra'dan çıkışından üç yıl yedi ay sonra tekrar Osmanlı topraklarına dönmüş oldu. Görevinin ayrıntıları ve Hint donanmasının âkıbeti hakkında bir an önce Kanûnî Sultan Süleyman'a bilgi vermek için Bağdat'tan ayrıldı (Mart 1557) ve iki ay sonra İstanbul'a ulaştı; oradan padişahın bulunduğu Edirne'ye gitti. Dolaştığı yerlerde görüştüğü hükümdarlardan getirdiği on sekiz nâmeyi takdim etti ve başından geçenleri anlattı. Padişah ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın iltifat ve ihsanlarına kavuştu. Nitekim 80 akçe ulûfe ile müteferrika yapıldığı gibi Çatalca'da Kanûnî tarafından Diyarbekir timar defterdarlığına getirildi (10 Şâban 964 / 8 Haziran 1557). Hindistan'da iken öldüğü haberleri geldiğinden Mısır kaptanlığı Kurdoğlu'na verilmişti.

14 Rebûlâhîr 967'de (13 Ocak 1560) Diyarbekir timar defterdarlığından azledilen Seydi Ali Reis hemen ardından 150 akçe

ulûfe ile Galata'da hassa gemi reisliklerinden birine tayin edildi (23 Rebûlâhîr 967 / 22 Ocak 1560). Bir ara ikinci defa Hint kaptanlığına getirildiyse de (19 Receb 967 / 15 Nisan 1560) bu görev beş gün sonra Sefer Reis'e verildi. Seydi Ali Reis bundan sonra vefatına kadar (2 Cemâziyelevvel 970 / 28 Aralık 1562) emekli olarak yaşadı ve günlerini eser telifiyle geçirdi. Seydi Ali Reis'in Hüseyin ve Mehmed adlı iki oğlunun bulunduğu, bunlardan Hüseyin'in 19 Haziran 1560'ta 16 akçe ulûfe ile silâhdar zümresine katıldığı bilinmektedir. Seydi Ali Reis donanmayı Basra'dan çıkarma görevinde başarısızlığa uğramış olmakla birlikte yaşadığı büyük olaylar ve uzun yolculuğu dolayısıyla Osmanlı divanında başarısız değil talihsiz olarak görülmüştür. Onun mace-rası, "Başına Seydi Ali halleri geldi" şeklinde deyimleşmiş ve benzer olaylar için kullanılmıştır. Kendisi bazı Osmanlı tarihçilerince tenkit edilmiş, özellikle Âli Mustafa Efendi, çektiği sıkıntılar sebebiyle gördüğü iltifatı hak etmiş olmakla birlikte dikkatli davranırsa donanmayı geri getirebileceğini, böylece bunca masrafın boşa gitmemiş olacağını, ayrıca dönüş sırasında bazan derviş kılığında, bazan da fakir hüviyetine bürünerek devletin şerefine hâlel getirdiğini belirtmiştir.

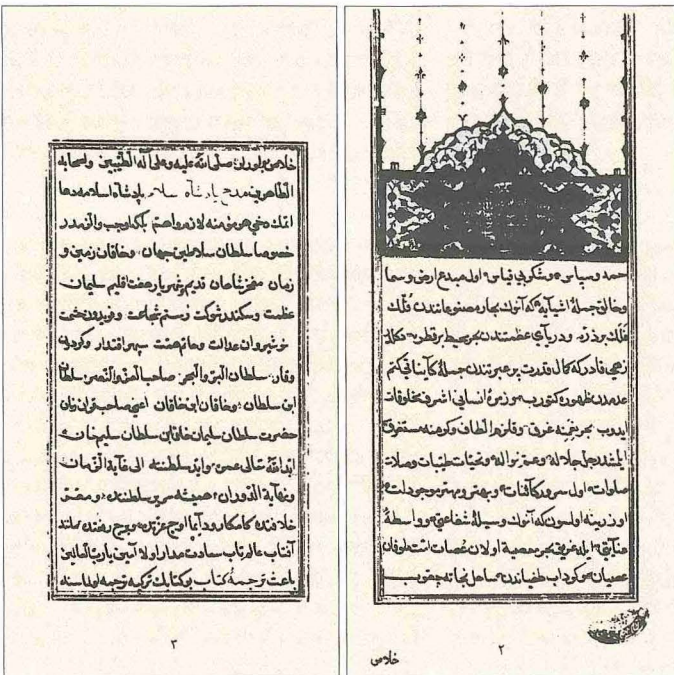
Âlim ve şair bir kişi olarak Galata'daki konağının ilim ve şiir erbabının buluşma yeri olduğu belirtilmiş (Kınalızâde, II, 807), evindeki sohbetleri buranın müdavimi olan şair Yetim bütün açıklığıyla tasvir etmiştir (Tietze, s. 505). Seydi Ali Reis'in sanat erbabını himayesine en güzel misal kefil olarak donanmaya yerleştirdiği, daha sonra Barbaros Hayreddin Paşa'nın bir câriye ve 5000 akçe ihsanıyla gazavâtını nazma geçirmesi görevini temin ettiği şair Yetim'dir (*a.g.e.*, s. 506-507, 518). Seydi Ali Reis ilim ve sanatla da meşgul olmuş, şiir yazmış, astronomi ve coğrafya alanında çeşitli eserler kaleme almıştır.

Eserleri. 1. *Hulâsatü'l-hey'e*. Ali Kuşçu'nun *er-Risâletü'l-fethiyye*'sinin tercümesine dayanan bu eseri kendisinden astronomi ve matematik dersleri aldığı Hamdullah b. Şeyh Cemâleddin Efendi'nin tavsiyesiyle yazmıştır. Hocasının bu konulardaki Arapça ve Farsça eserlerin yanında Türkçe bir kitabın da yazılması gerektiğini söylemesi ve Ali Kuşçu'nun Fâtih Sultan Mehmed'e sunduğu *er-Risâletü'l-fethiyye*'yi (1473) tavsiye etmesi üzerine Seydi Ali Reis, Kadızâde-i Rûmî'nin eserinden sonra Osmanlı medreselerinde en çok okutulan bu önemli eserin tercümesine baş-

lamıştır. Ancak yapılan çalışma doğrudan doğruya bir tercüme olmayıp başta Kadızâde'nin *Şerhu'l-Mulahhas fi'l-hey'e'si* ve Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin *Nihâyetü'l-idrâk*'i olmak üzere çeşitli kitaplardan ilâvelerle zenginleştirilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulan eserin (955/1548) mevcut yirmi yedi nüshasından en eskisi 957'de (1550) Galata'da istinsah edilmiştir (İzgi, I, 394). 2. *Mir'ât-ı Kâinât*. Ne zaman yazıldığı kaydedilmeyen eser, müellifin Delhi'de bulunduğu sırada "usturlap hesabından husûf ve küsûf ulûmunu" hiç değışle bir yıl içinde elde edilebilecek kadarını öğrenmeyi arzu eden Hümâyûn Şah'ın ısrarlı isteği üzerine kaleme alınmıştır. Beş makale ve 120 bab halinde Türkçe olarak yazılan eser (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1649) önsözüne göre usturlabın yapımı ve nasıl kullanılacağı, güneşin irtifai ve yıldızların uzaklığı, kiblenin ve öğle vaktinin belirlenmesi, rubu' tahtasının yapılması ve kullanılması, daire çemberlerinin sinüs, kiriş ve tanjantlarının bulunması ve karşı tarafına geçilemeyen bir nehrin genişliğini ölçme usulleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Bilinen yirmi iki nüshasından en eskisi 981'de (1573) İbnülemin Ahmed b. Yahyâ tarafından istinsah edilmiştir (İzgi, I, 450). 3. *Kitâbü'l-Muhît fi ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur*. Kaptan ve gemicilerin kılavuz almadan Hint denizlerinde seyrüsefer etmelerine imkân vermek üzere hazırlanan bu eser Gucerât'ın merkezi Ahmedâbâd'da Muharrem 962'de (Aralık 1554) yazılmıştır (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1643, vr.

136^a). On bab ve elli fasıldan meydana gelen esere "ilm-i deryânun cem' umûr-ı garîbesin ihâta kıldığı" için *el-Muhît* adı verilmiştir. İçinde yön bulma, gök dairelerinin, yıldızların aralıklarının ölçülmesi ve yıldızların irtifainin hesabı (I. bab); zaman hesabı, takvim, güneş ve ay yılları (II. bab); pusula taksimatı (III. bab); Hindistan'ın rüzgâr altı ve rüzgâr üstü kıyıları, Hint denizindeki adalar, takım adalar ve Yeni Dünya'ya dair bilgiler (IV. bab); denizcilikte önemli bazı yıldızların doğma ve batma zamanları ve adları (V. bab); Hint Okyanusu'ndaki meşhur limanlarla adaların kutup yıldızına göre irtifai (VI. bab); astronomiye ait çeşitli bilgiler ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar (VII. bab); muson gibi mevsim rüzgârları ve bunların çeşitli takvimlere göre başlangıç tarihleri (VIII. bab); ulaşım yolları (IX. bab) ve nihayet yazarın tûfan olarak adlandırdığı büyük fırtınalar ve bunlar çıktığında alınacak tedbirler (X. bab) yer almaktadır. İlmî ve faydalı bir rehber olan bu önemli eserde yazarın Basra'da geçirdiği beş ay ve Basra körfeziyle Uman denizinde dolaştığı üç ay zarfında başta bazı gemicilerle, faydalanılan kılavuzlardan aldığı değerli bilgiler yanında kendi gözlemlerine yer verilmiştir. Ayrıca İbn Mâcid ve Süleyman b. Ahmed el-Mehrî gibi daha önceki yazarların eserleri de yoğun şekilde kullanılmıştır. Yeni Dünya'nın keşfine ayrılan IV. bölümde Kristof Kolomb'un keşiflerinden sonra Portekizli sey-yahların Kanarya adalarının batısındaki keşifleri ve "karanlık diyarı" denilen Magel-

lan Boğazı'ndan geçişleri işlenmektedir. Bu yeni bilgileri, Magellan Boğazı'ndan geçip dünyayı dolaştıktan sonra Kanûnî Sultan Süleyman zamanında devlet hizmetine giren Portekizli bir gemici ile buralarda ticaret yapan bir Fransız gemisinin tayfalarından almıştır (Adivar, s. 88). Kâtib Çelebi *Cihannümâ*'da Cava, Sumatra, Seylan ve bu civardaki adalarla ilgili bahisleri olduğu gibi *el-Muhît*'ten nakletmiştir. Eserin, VII ve X. bablarının da yer aldığı deniz astronomisi ve fizikî coğrafyaya dair kısımları J. von Hammer İngilizce'ye (1834-1838), topografik coğrafya ile ilgili olan IV-VII. babları Luigi Bonelli İtalyanca'ya (1894), IV-VI. babları Seydi Ali Reis'in tarifleri istikametinde hazırladığı otuz harita ile birlikte M. Bittner Almanca'ya (1897) tercüme etmiştir (a.g.e., s. 86-87). 4. *Mir'âtü'l-memâlik*. Hindistan dönüşünde Bağdat'ta arkadaşlarının ısrarı üzerine başladığı ve Rebîülevvel 964'te (Ocak 1557) İstanbul'da tamamladığı bu eserinde Seydi Ali Reis, Hint kaptanlığına tayininden itibaren edebî ve yarı hikâye tarzında başından geçenleri anlatmıştır. Eserde yazarın uğradığı memleketler, tanıştığı hükümdarlar, gördüğü olaylar, ziyaret ettiği türbeler bir seyahatnâme vasfı taşıyacak üslûpla ele alınmıştır. Kitapta kendi şiirleri yanında başka şairlerin, özellikle Yetim'in deniz seferlerine dair beyitleri de yer almıştır (Tietze, s. 505). *Mir'âtü'l-memâlik*, Necip Âsım'ın (Yazıksız) takdimiyle basılmıştır (İstanbul 1313). Mehmet Kiremit, *Mir'âtü'l-memâlik*'in tenkitli neşriyle metnini inceleyen bir doktora çalışması yapmış (Ankara 1990), bu eser daha sonra neşredilmiştir (*Mir'âtü'l-Memâlik: İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara 1999). Ayrıca sadeleştirilmiş yayınları da vardır (*Hindeli'nden İstanbul'a* [haz. Hayrullah Örs – Mustafa Nihat Özön], Ankara 1943; *Ülkelerin Aynası* [haz. Suat Batur], İstanbul 1999). Eseri ayrıca H. Friedrich Diez Almanca'ya (1815), M. Morris kısmen Fransızca'ya (1826), Arminius Vambéry İngilizce'ye (1899) ve Ş. Zumnunab Rusça'ya (1963) çevirmiştir (İA, X, 531). 5. *Risâle-i Zâttü'l-Kürsî*. Seydi Ali Reis'in ilm-i nücûma dair aletlerle ilgili risâlesidir. Bu risâleyi kaleme alış sebeplerini sıralarken ilm-i nücûmla ilgili aletler hakkında yazılan Arapça, Farsça ve Türkçe risâlelere her zaman ihtiyaç olduğu halde bunların birçok şehirde bulunmadığını, mevcut eserlerin ise Arapça ve Farsça olduğu için herkes tarafından istifade edilemediğini belirtir. Bu sebeple konuyla ilgili eserleri inceleyip seç-



Seydi Ali Reis'in *Kitâbü'l-Muhît* adlı eserinin ilk iki sayfası (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1643)

meler yaparak Türkçe özet halinde faydalı bir risâle meydana getirdiğini yazar (İzgi, I, 344).

Seydi Ali Reis'in muhtelif şiirler kaleme aldığı bilinmektedir. Latîfî, bazı şiirlerinden örnekler verirken onun asrının önde gelen ilim erbabından olduğunu, denizcilikteki bilgisinin hayranlık uyandırdığını yazar (*Tezkiretü's-şu'ara*, s. 452-453). Kâtib Çelebi'ye göre divanı bulunan Kâtibi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 807; krş. Orhonlu, I [1970], s. 54) büyük bir denizci olmasına rağmen *Mir'âtü'l-memâlik*'te ve bazı tezkirelerde (Kınalızâde, II, 809) görülen şiirlerinde deniz temalarına fazla yer vermemiştir (Tietze, s. 504-506, 519). Hindistan'da bulunurken Çağatay Türkçesi'ni de öğrenen Seydi Ali Reis'in bu dilde yazdığı şiirleri Hümayun Şah çok beğenmiş, kendisini Ali Şîr Nevâî ile mukayese ederek "Mîr Ali Şîr-i Sâni" unvanını vermiştir (*İA*, X, 531). Kaynaklarda bahsedilen mürettep divanı ele geçemiştir. Ancak çeşitli mecmualardaki şiirleri Ali Nihad Tarlan tarafından derlenmiş (bk. bibl.). *Mir'âtü'l-memâlik*'te yer alan Çağatay Türkçesi'yle yazılmış gazeller ise Kemal Eraslan tarafından neşredilmiş ("Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri", *TDED* [İstanbul 1968], s. 41-54), Osman F. Sertkaya da Eraslan neşrinde yer almayan bazı şiirleri bir makale halinde yayımlamıştır (bk. bibl.). Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1649) ve Bursalı Mehmed Tâhir (*Osmanlı Müellifleri*, III, 271), *Mir'âtü'l-kâinât fi ilmi'l-amel bi'l-âlâti'l-felekiyye* adıyla hangisi olduğunu tasrih etmeden Seydi Ali Reis'in oğlunun bir eser yazdığını belirtmektedir. Kâtib Çelebi bunun Türkçe ve altı makale halinde muhtasar bir risâle, Mehmed Tâhir ise *el-Muhîr*'in genişletilmiş bir zeyli olduğunu ileri sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydi Ali Reis, *Mir'âtü'l-memâlik: İnceleme-Metin-İndeks* (haz. Mehmet Kiremit), Ankara 1999, tür.yer.; Latîfî, *Tezkiretü's-şu'ara ve tabsi-ratü'n-nuzamâ* (nşr. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 452-453; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 806-809; Peçuytu İbrahim, *Târih*, I, 367-384; *Keşfü'z-zunûn*, I, 807; II, 1649; *Sicill-i Osmânî*, II, 498-499; *Osmanlı Müellifleri*, III, 270-272; İ. Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 516; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 398-400, 606; Ali Nihad Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul 1948, III, 83-86; A. Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemicî Dili. Nigârî, Kâtibi, Yetim", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 504-507, 518-519; Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, İstanbul 1959, s. 20-23; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 446; Danişmend, *Kronoloji*², II, 214,

289; N. Ahmet Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslâm Âlemi*, İstanbul 1972, s. 326-335; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 85-89; Kemal Özdemir, *Osmanlı Deniz Haritaları. Ali Macar Reis Atlası*, İstanbul 1992, s. 86-87; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 344, 388, 394, 449-450; II, 256-257; Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınır-daki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 161, 268-272; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu. Onaltıncı Yüzyılda Ticâret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri", *TD*, sy. 31 (1978), s. 65-146; Mahmut Ak, *Osmanlı'nın Gezginleri*, İstanbul 2006, s. 55-67; a.mlf., "Seydi Ali Reis", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 525-527; Fr. Taeschner, "Osmanlılarda Coğrafya" (trc. Hamid Sadi), *TM*, II (1928), s. 281-282; a.mlf., "Djughrâfiyâ", *EJ*² (Fr.), II, 602-603; M. C. Şahabettin Tekindağ, "Seydi Ali Reis Hakkında Düşünceler", *Tarihten Serlon*, sy. 13-14, İstanbul 1944, s. 21-24; Cengiz Orhonlu, "Seydi Ali Reis", *TED*, I (1970), s. 39-56; Osman F. Sertkaya, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri, Kâtibi (Seydi Ali Reis)'nin Şiirleri", *TDED*, XXII (1977), s. 69-189; Şerafettin Turan, "Seydi Ali Reis", *İA*, X, 528-531; Fikret Sarcaoğlu, "Harita", *DİA*, XVI, 211.



MAH MUT AK

SEYDİŞEHİR

Konya iline bağlı ilçe merkezi.

Konya'nın 85 km. kadar güneybatısında düz bir alanda bulunmakta olup batıdan ve güneybatısından Küpe dağları ile çevrilidir. Şehrin adı belgelerde Seydi şehri, Seyyid şehri ve Seyyid-şehir olarak geçer. Bu ismin mutasavvıf Seyyid Hârûn-ı Veli'den geldiğine inanılır. Burası XIV. yüzyıldan itibaren sırasıyla Eşrefoğulları, Hamîdoğulları, Karamanoğulları ve Turgutoğulları'nın idaresinde kalmış, ardından Osmanlılar'a terkedilmiştir.

Selçuklular döneminde bu bölge Gurgurum adıyla bilinirdi. Osmanlılar bu ismi hem bir bölge adı (nahiye) hem de bir köyün adı (bazan yanlış olarak Ararım) şeklinde korudular. Seydişehir'in bugün bulunduğu yerde antik döneme inen bir yerleşme yeri mevcut değildir. Burasının XIV. yüzyıl başlarında Horasan'dan gelen Seyyid Hârûn tarafından kurulduğu rivayet edilir. Onun ölümünden sonra yazılan menâkıbnâmesine göre Seyyid Hârûn, Küpe dağı'nın eteklerinde sulak bir vadiye gelmiş, Selçuklular devrinde tamamen harabe durumunda olan Elite (Vervelid) şehri yıkıntlarına yakın bir yerde yerleşmiştir. Eşrefoğlu Mübârizüddin Mehmed Bey bunu duyunca oraya giderek Seyyid Hârûn ile

tanışmış ve onun kurmakta olduğu cami, zâviye, medrese, imaret gibi binaların inşasını vakıflarla desteklemiş, böylece yeni bir şehrin ortaya çıkışı sağlanmıştır. Menâkıbnâmedeki bu bilgilerin doğru olup olmadığı bilinmemekle beraber burasının Seyyid Hârûn Külliyesi etrafında geliştiği ve kasaba haline geldiği söylenebilir. Seydişehir daha sonra Hamîdoğulları'nın eline geçti ve Osmanlı kaynaklarına göre I. Murad zamanında Hamîdoğlu tarafından Osmanlılar'a terkedildi (784/1382). Fakat ardından Karamanlılar'ca alındı ve daha sonra Turgutoğlu Rüstem Bey'in kontrolüne girdi. Fâtih Sultan Mehmed'in Karaman Beyliği'ni ortadan kaldırmasının ardından burada kesin olarak Osmanlı idaresi kuruldu. Nitekim 1476 tarihli tahrir kaydına göre Karaman'a bağlı kazalar içinde Seydişehir'in adı da geçer. 886 (1481) tahririnde burası Beyşehir livâsına bağlı bir kaza diye zikredilir. Seydişehir, Osmanlı belgelerinde çoğunlukla Beyşehir sancağına bağlı olan Göçü, Kireli, Cezîre, Yenişehir (Yenişarbademli), Kaşaklı, Yağın ve Yaylasun nahiyelerinin yanında geçer. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Şehinşah ve onun oğlu Mehmed Bey'in buralarda faaliyetlerde buldukları belgelerden anlaşılır.

Şehir merkezi XVI. yüzyıl boyunca dokuz ile on bir arasında değişen mahallelerden oluşmuştur. Bunlar Cami (Câmi-i Kebîr), Hacı Mustafa, Sofular (Sûfiyân), Değirmenciöğlü (Veled-i Değirmenci), Ulukapı, Debbâğın (Tabaklar), Bazarkapısı, Kışıkapı, Hacı Seydi Ali, Kızılca (Kızılcalar) ve Çetni'dir (Biruni). Ayrıca Seyyid Hârûn-ı Veli ve Ahmed-i Alâî'ye bağlı oldukları belirtilen bir cemaat kayıtlarda zikredilir. Kızılca mahallesi XVI. yüzyılın ikinci yarısında civardaki köylerden gelen göçler sonucu oluşmuştur. Şehrin nüfusu bu yüzyılda 226 hâne ile 490 hâne arasında (yaklaşık 1200 ile 2500 kişi) değişmiştir. Anabağlar, Pınarbaşı, Stat, Aktaş, Karakavak, Saadetler ve Bahçelievler mahalleleri XX. yüzyılda kuruldu. XVI. yüzyıl sonlarına kadar müsellemler, ortakçı, yöruk, haymana, sayyâd, bâzdâr, derbendci gibi çeşitli yükümlülükleri bulunan gruplar Seydişehir ve ona bağlı yerlerde görev yaptılar. Seydişehir XVI. yüzyılda Karaman vilâyetinin orta nüfuslu şehirleri arasında yer alır. 1530 tarihli bir sayıma göre kazada beş cami, sekiz mescid, bir medrese, on sekiz zâviye, bir hamam, dokuz dükkân, bir kervansaray, bir fırın, on su değirmeni, bir yaylak, bir "bazargân", yüz köy, on yedi mezraa, üç cemaat ve kırk bir çiftlik bulunmaktaydı. 979'dan (1571)